

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵՑ

Ե • ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 13.

1847

ՅՈՒԼԻՍԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ներքին և Գերագոյն Գիտութիւն :

ԱՐԱՆԻ Է շատ անգամ տգիտութեան դէմ խօսք եղած ատեն՝ ոմանց մտքէն անցած ըլլայ թէ հապա ինչպէս կ'ըլլայ որ մեր հայրերը, ինչպէս կ'երևնայ, մեր օրերուն գիտութենէն ալ զուրկ ըլլալով՝ մեզմէ լաւ և բարեկեցիկ մարդիկ էին. և ինչուան հիմայ ալ կան այնպիսի մարդիկ : Ինծի ճշմարիտ կ'երևնայ թէ այնպիսի մարդիկ, այսինքն տգէտ բայց լաւ, մէկ ծածուկ գիտութիւնը ունին՝ որ մէկալ գիտութեանց տեղը կը բռնէ, և շատ անգամ հիմակուան լուսաւորուած մարդիկներէ վեր են՝ թէ մարդկանց առջև և թէ Մատուցոյ : Մտաւոր քննական և փափաքելի գիտութիւնը առանց շատ փնտռելու կը գտնուի. ամէն մարդ ալ ունի ասոր գիրքը որ գիր չճանցողն ալ կրնայ կարդալ և ինքն իրեն վարպետ ըլլալ. շատ հեղնաւ չսորվողն ալ կը գիտնայ, բայց միայն անոր հետեւողը երջանիկ կ'ըլլայ : Մեր կ'ըսենք մենք գիտակցու-

թիւն անձին, կամ խիղճ մտաց. այսինքն մէկ ծանօթութիւն մը կամ վրկայութիւն մը մեր սրտէն և մտքէն անցածին, կամ մէկ ուրիշ անձ մը որ մեր սրտին մէջ բնակած՝ մեր ամէն գործերը կը դատէ ու մեզի կ'իմացընէ. անոր համար հնդիկները ասոր ծեր ճգնաւոր կ'ըսեն՝ սրտին սենեակը քաշուած : Մենախնամն Մտուած աս գերագոյն գիտութիւնը տուեր է ամենուն՝ որ իրենց մեծ վախճանին հասնին, իբրև մէկ ուժ մը կամ զեկ մը որ աշխարհիս ծովուն մէջ մեզի պիտի առաջնորդէ, և որուն քով մէկալ գիտութիւնները կը նմանին միայն մէյմէկ կայմի, առագաստի, և այլն : Մյս անգին ձիրքը միայն մարդու սեփականելով (որովհետեւ ոչ հրեշտակք և ոչ այլ արարածք ասոր կը կարօտին) մեզի աւելի պարտք մը դրած է անոր հետեւելու : Մ բանիս ճշմարտութիւնը յայտնի տեսնելու համար՝ անցիր մտքովդ անտառէ մը

կամ անմարդի տեղէ մը . տէս այն ան-
ողորմ գազանները , վագրն ու առիւ-
ծը , մէկմէկու ետեւէ իյնալէն , մէկ-
մէկու ընկերը գողնալէն , մէկզմէկ
պատուելէն վերջն ալ իրենց ըրած որ-
սին արիւնովը թաթխուած , կէսը
կերած՝ կէսին քով անհոգ կը պառ-
կին , և դեռ աչուրնին անցաւորներ
կը փնտռէ : Տես հիմա այն մարդն
ալ որ սոսկալի կուրուծեամբ մը ի-
րեն նմանին արիւնը թափեց . ահա
ինքն իրեն ամբաստանող ու վկայ ու
դատապարտող դահիճ՝ է . ընկերին
արիւնովը իր արեան աղբիւրը թու-
նաւորեր է . այն արիւնը իր ետեւէն
կը կանչէ Վրէլի արեանը նման . ուր
որ երթայ կը սարսափի . միայնութիւ-
նը զինքը կը մատնէ , ընկերութիւնը
զինքը կը յայտնէ , քունն ալ արթնու-
թիւնն ալ ցորեկն ալ գիշերն ալ զին-
քը կը տանջեն . միայն մահը իրեն
հանգիստ կ'երեւնայ , բայց երբոր ան-
կէց ալ անդին նայի՝ մահուընէ ալ
փախչիլ կ'ուզէ , և առաջին մարդա-
սպանին նման երերեալ և տատանեալ
կը մնայ : Բայց առանց ասանկ արիւ-
նոտ ճամբաներ ալ երթալու , թէ որ
տեսներք մէկը որ կամ խաբէութիւն
կամ թուրութեամբ կամ իր յօժարու
թեանցը հետեւելով ըրած ըլլայ ա-
նանկ բան մը՝ որուն կը հակառակէր
իր ներքին գիտակցութիւնը , հազար
ջանայ՝ չկրնար անոր բողոքն ու վճի-
ռը լռեցնել . որչափ ալ պատճառներ
բերէ , այն ծեր ճգնաւորը , այն ներ-
քին ձայնը միշտ իրեն կ'ըսէ թէ որ-
չափ ալ տկար ըլլայ մարդ , որչափ ալ
բնութիւնը զօրաւոր ըլլայ , միշտ կա-
րող է իրեն յաղթելու , և ցուցուած է
յաղթելու ճամբան :

Վրդ երջանիկ է այն մարդը , գի-
տուն է այն մարդը որ աս գիտակցու-
թեանս լսէ ու հետեւի . այնպիսին թէ
և հողագործ՝ թէ և կօշկակար մը ըլ-
լայ , վեր է քան զՍողոմոն իմաստունը ,
որ միայն աս գիտութեանս լսելու ա-
կանջները ծանրանալուն համար՝ կո-
րոյս իր սողմոնութիւնը . և անոր

նման շատմարդիկ կան ինչուան ասօրս՝
որ իմաստուն կ'ըսուին , բայց աս ի-
մաստութեամբ ոչ երբեք իրենց վախ-
ճանին կը հասնին : Վայ ան մար-
դուն՝ որուն սրտին ահանջը ծանրա-
ցած ըլլայ լսելու իր սրտէն ելած
ձայնին . երկրիս վրայ Վստուած աւե-
լի մեծ պատիժ չկրնար տալ մարդուս ,
ինչպէս որ փափուկ բայց կանոնաւոր
խղճմտանքէ մը աղնիւ բան ալ չկը-
նար ըլլալ :

Վհա այս գիտութիւնս է որ տգէտ
ներն ալ իմաստուններէ վեր կ'ընէ ,
առաքինի և աստուածահաճոյ կ'ընէ ,
և ընկերութեան օրինաց կը յարմար-
ցընէ . աս գիտութիւնս է որ ամէն
գիտութեանց հիմն պէտք է դնել ,
մանաւանդ մեր ազգին որ հիմա Գի-
տութեան Գիտութեան լսելով կրնայ խա-
բուիլ . աս գիտութիւնս է որ զանց
ընելով շատերը՝ փուճ կ'աշխատին , և
շատերը ասով միայն պատուաւոր ան-
ձինք կ'ըլլան . իսկ թէ որ ասոր հետ
մէկալ գիտութիւններն ալ ստանան՝
բան զայն պատուականը չկայ :

Վիտութիւնը մարդուս միտքը վե-
րացընէ ալ , զինքը վեր բռնողն ու
հաստատողն է Վիտակցութիւնը . ա-
սիկայ է մտքին հացը , մէկալները մէկ-
մէկ ձաշակ են . մէկ կաթիլ խղճմտան-
քը՝ գիտութեան ծովեր կը լեցընէ .
մէկ ձայն մը գիտակցութեան հազար
մարդ կը զգաստացընէ . հազար գիրք
մէկ գիտուն մը չեն ազատեր իր կո-
րստեան ճամբէն : Վիտութիւնը չէր
որ մեր նախածնողաց երջանկութիւ-
նը կորսնցուց . խղճմտանքը չէր որ
նորէն գտնել տուաւ , թէպէտեւ աշ-
խատանքով . Պերիանդր , Վիոնե-
սիոս , Միլեթսանդր , գիտուն չէին .
հապա ինչո՞ւ բռնաւոր եղան . — Մե-
գար , Տրդատ , Թադոգոս , Վարդոս ,
անոնց պէս կարիճ չէին . հապա ին-
չո՞ւ բռնաւոր չեղան . — յայտնի է որ
անոնք խղճմտանաց մտիկ չըրին , ա-
սոնք մտիկ ըրին և իրենց ժողովը-
դեանը հայր եղան , իսկ անոնք շատ
ազգեր անգաւակ և անհայր ըրին :

Ո՛վ սանձեց դադրեցուց այն ահա-
գին թուրերը որ աշխարհք փցրնե-
լու ելեր էին, որոնց դէմ զէնք չէր
բաւեր, եթէ ոչ սքանչելի խղճմտան-
քը. այն խղճմտանքը որ շատ ան-
գամ գործող անձին մտքին մէջ ար-
համարհուելով, բանի տեղ չդրուե-
լով, ուրիշ անձի մը երեսէն կը սկսի
մէկալին վրայ իր իշխանութիւնը բա-
նեցընել. ինչպէս արեւը որ բլրի մը
ներքեւ խոնարհած՝ աւելի բարձր լե-
ռան պարզ ճակատը կը զարնէ իր
լոյսը, և նորէն ետ դարձնելով կը
բերէ ցածին վրայ կը ձգէ. այսպէս
Լ'ըքսանդր բարկութեամբ Երու-
սաղէմ մտած ատենը՝ Յագդով քա-
հանայապետը դէմն ելաւ՝ գլուխը
դէմքը նկարած, և Լ'ըքսանդրին
կրակը մարեց. այսպէս II. I Լոն դա-
զանադէմ հոնաց և խողանման Լ'տ-
տիղասայ առջևն ելլելով՝ աշխարհա-
ւեր թուրը ձեռքէն խլեց. այսպէս
մեծն 'Երսէս' իր առաքինութիւնը
որ գիտակցութեան պտուղ և հայելին
է՝ վահան բռնելով կայսերաց բար-
կութիւնը թափող զօրավարաց դէմ,
հայաստանը ազատեց. 'Երսէս' խղճմը-
տանքն էր որ երբեմն այսպէս անխղճ
մտանք անձանց բարկութիւնը իջե-
ցուց հեզութեամբ. նոյնն էր որ եր-
բեմն ալ անոնց նմաններուն դէմ հե-
զութիւնը փոխեց, ու խղճմտանքին
մէկալ անաչառ ահաւոր երեսը ցը-
ցուց. մէյմը I Օվսեսի հեզ շրթունք-
ները որոտացընելով և հազարաւոր
անխիղճ մարդիկ անշունչ դարձնե-
լով. մէյմը սրբոյն Յակոբայ խաղա-
ղական սիրտը աստուածային վրէժ-
խնդրութեամբ ինչուան Լ'նձաքիտրս
լեռան վրայ ցատքեցընելով՝ ուսկից
երկնից բարկութիւնը իջեցուց խղճմը-
տանքը չլսող I անաճիհրայ և անոր
երկրին վրայ. մէյմը սրբոյն 'Երսի-
սի աչքին և ձայնին վրայ տպաւո-
րուած՝ երթալով մէկ թագաւորի մը
քով, որ իր գիտակցութեանը մտիկ
չընելով, մանաւանդ թէ չուզելով
մտիկ ընել՝ ինքը զինքը թշուառու-

թեանց յատակը հասուցեր էր, փուռ
տեղը ականջը կը գոցէ, սամայրը վրայ
կը քաշէ, գլուխը բարձին մէջ կը ծած-
կէ. խղճմտանքը խառնուեցաւ 'Եր-
սիսի ձայնին հետ, ու ահեղ ծովուն
ալեացը նման սիրտը կը շարժէ ու
մրրկի նման կ'որոտայ, և քանի որ
խեղճը կը բանի, այն ձայնը՝ որչափ
ալ անորոշ ըլլան բաւերը՝ չգադրիր
կանչելէն. այն ձայնն էր որ նոյն խեղճ
թագաւորին հետ շատ տարի բանտին
ձանձրութիւնը շատցուց, և վերջա-
պէս Լ'ստուծոյ արդարութեան դա-
հիճը եղաւ անոր վրայ և անոր ձեռ-
քովը. Լ'յնչափ թշուառութիւն, այն-
չափ չարութիւն, այնչափ օտարու-
թիւն չկրցան գիտակցութիւնը մոռ-
ցընել տալ կամ իր դատաստանը ար-
գելուլ. "Եթէ ամենեւին իսկ'ի խորս
» խաւարին իջանիցեմք, կ'ըսէ II սկե-
» բերան, սակայն ամենընտիր ա-
» տեան մտացն չապականի, այլ կայ
» մնայ անշարժ առանց ակնառու-
» թեան. . . հնարս հնարի զի գոնեա
» բանիւք թօթափեսցէ 'ի բաց զամ-
» բաստանսն, այլ ոչ եթէ 'ի խղճէ
» մտացն կարիցէ 'ի բաց քերել,"
"Վիշեր զցորեկ, ամառ զձմեռ կը փո-
խէ, կ'ըսէ գերմանացի իմաստասէր
մը, բայց խղճմտանքը անփոփոխ կը
մնայ," "Վետք էր որ այնպէս ալ ըլ-
լար, որպէս զի միշտ մարդուս գործու-
ցը վկայութիւն տայ, կամ լաւերուն
լաւութիւնը գովէ, կամ չարերուն
չարութիւնը յանդիմանէ, և այն խա-
ւարած սրտերուն մէջ ալ մութ սրա-
հի մէջ վառած կանթեղի նման փայ-
լի. "Վիտակցութիւն անձին միակ
առաքինութիւն է անօրինին," ըսաւ
անօրէն սուտ փիլիսոփայից գլուխը.

Լ'այսպէս ճանչնալով գիտակցու-
թիւնը, չտալեցան անոնք որ ըսին
թէ "Հանգիստ և ազնիւ գիտակ-
ցութիւնն է երջանկութիւն," աս
երջանկութիւնը մեզի սեպհականե-
լու լաւ հնարքն է պզտիկուց լաւ ա-
նոր ազգամանցը, և մեր ազգն ալ ըն-
տիր մարդիկ ընելու համար՝ մէկալ

գիտութեանց մէջ ասոր ազնուութիւնը և օգուտը ցուցնել և հետեւող ընել . չըլլայ թէ ընդհակառակն Հայաստան նոր նոր ծանօթութեանց ձայներով աս ներքին ձայնը խղզէ , նման այն Սպարտացւոց կամ Վաղղիացւոց որ իրենց անմեղ տղաքը դիւանման կռոց սրով և հրով զոհելու ատեն , իրենց սրտին խշխշուկ ձայները չլսելու համար՝ մեծամեծ թմբուկներու թընդմունքներովը ականջնին կը խլացընէին :

Հ . Դ . Մ

Բարոյական հին առածներ :

ԽՍԵԼԱՅԻ խօսքերն ու բարի բարի խրատները միշտ քաղցր ու ախորժելի են մարդուս , մանաւանդ իմաստութիւն ու ճշմարիտ մարդկութիւն սիրողին , բայց մասնաւոր քաղցրութիւն մը ունին ան խրատներն որ մարդս իր սրտպերէն կամ մեծերէն լսեր է , ինչպէս որ ամէն մարդ փորձով կրնայ վերկայել : Հետագայ խօսքերն ու բարոյական առածներն ալ այսպիսի քաղցրութիւն մը ունին իրենց օգտակարութեանը հետ , որովհետեւ մեր հին ձեռագրաց մէջէն քաղուած են , ու ազգային բարոյականի հիմունք են : Թերեւս մէկ քանին պարսկերէնէ թարգմանուած են , ինչպէս որ կ'երևայ . բայց իրենց բնական հին ռամկական աճովը գրեթէ անոնք ալ հայացած ու քաղցրացած են :

« Տղայութիւն 'ի խաղն , երիտասարդութիւնն յուտելն և յըմպելն , ծերութիւն 'ի թուլանալն . ապա երբ զԵտուած պաշտես :

Ետուած որ կուհասնի՝ բարի արա . վաղն որ գնաս՝ այլ բարի ոչ կարես առնել :

Եյն օր որ 'ի մօրէ կուծնանէիր , ամէնն ուրախանային՝ դու լայիր . հանց բան արա որ այն օրն մեռանիս՝

ամէնքն լան , դու ուրախանաս :

Հետ Ետուծոյ կաց որ տեղ որ կաս , որ քեզ որոգայթ և փորձանք չիգայ . ով քեզ վատութիւն առնէ , զսիրտդ ամուր կալ , Ետուած ոչ տայ զքեզ 'ի փորձութիւն :

Եշամայ որդի , աղօթք արա որ Ետուած ողորմութիւն առնէ . զի քրնածն կոյր է , տօլլաթն արթուն մարդոյ է :

Ետուծոյ մարդն աստուած լինել ոչ կարէ , բայց հեռի յԵտուծոյ ոչ է :

Մարդն հոգի է և լեզու , և լեզուն հոգւոյն չարկամ է . թէ զհոգիդ կ'ուզես՝ զլեզուդ պահէ 'ի հրաման :

Թէ տասն խօսք բարի գիտես , դու զինն խօսեաց և զմինն պահէ :

Թէ խօսք շատ գիտեսնաս , քիչ ասա . զմէկն հարիւր անգամ մի ասել , զհարիւրն մէկ անգամ ասա :

Խօսքն մօտ 'ի գիտնաւորն մեծ է , վասն զի խօսքն յերկնից եկաւ . իսկ դու թեթեւ մի բռնե :

Եւ լեզու , 'ի քո ձեռացդ շատ չար չարանք 'ի ներս եմլցեր . կտրեմ զգլուխդ որ չտաս կտրել զգլուխս :

Օ խօսքն գիտութեամբ պարտ է դաս ասել , ոսկով կշռել և ապա ասել :

Եզուն երկու ձիւղ ունի քան զօձու . մէկն մարդարիտ կուծափէ և մէկն աղու :

Խօսքն զերթ քամի է 'ի բերանն , և որպէս նետ 'ի աղեղն գան . քաշ արա , և ապա թող որ գնա :

Ս ատ կ'առնես՝ քեզ կ'առնես , թէ աղէկ կ'առնես՝ քեզ կ'առնես :

Ինձ սիրելի 'ի տրտմութեան ժամն պիտի . թէ չէ՝ յուրախութեանն ժամն ամէնն են սիրելի :

Սալով մի ուրախանար , և 'ի կենդանութեանդ մի խնդար . մինն հեղեղ է՝ կ'երթայ , և մինն քամի է՝ կուգնայ :

Եշարհս անցանէ և տրտմութիւն աշխարհիս , նոյնպէս և ուրախութի . ոչ հօրն մնայ և ոչ որդւոյն :